
ТЕМАТИЧЕСКИЙ РАЗДЕЛ

ТЭМАТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

SPECIAL TOPIC SECTION

К столетию создания БГУ

Да стагоддзя стварэння БДУ

Belarusian State University celebrates 100th anniversary

УДК 93/94:378.4(476-25)096+93/94(072)

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКИ В БЕЛОРУССКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ (1920–50-е гг.)

А. Г. КОХАНОВСКИЙ¹⁾, О. А. ЯНОВСКИЙ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Рассмотрен вековой путь становления и развития исторической науки в Белорусском государственном университете. Сделан вывод о том, что с самого основания в нем сформировались важнейшие направления исторических исследований. Особое место заняло белорусоведение, которое стало сферой профессиональной деятельности

Образец цитирования:

Каханоўскі АГ, Яноўскі АА. Станаўленне і развіццё гістарычнай навукі ў Беларускай дзяржаўнай універсітэце (1920–50-я гг.). *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Гісторыя*. 2021;3:7–18.
<https://doi.org/10.33581/2520-6338-2021-3-7-18>

For citation:

Kakhanouski AG, Yanouski AA. Formation and development of historical science in the Belarusian State University (1920–50s). *Journal of the Belarusian State University. History*. 2021;3:7–18. Belarusian.
<https://doi.org/10.33581/2520-6338-2021-3-7-18>

Авторы:

Александр Геннадьевич Кохановский – доктор исторических наук, профессор; декан исторического факультета.

Олег Антонович Яновский – кандидат исторических наук, профессор; заведующий кафедрой истории России исторического факультета.

Authors:

Aliaksandr G. Kakhanouski, doctor of science (history), full professor; dean of the faculty of history.
kohanovsky@bsu.by

Aleh A. Yanouski, PhD (history), full professor; head of the department of Russian history, faculty of history.
helgoleg@mail.ru

как историков, так и археологов, этнографов, источниковедов, историографов, архивистов. Также глубоко изучалась российская и общеславянская история, с 1920-х гг. берут начало белорусские антиковедение, медиавистика, новистика и др. Отмечается, что столь широкий спектр исследований во многом определялся тем, что университет должен был готовить специалистов в соответствующих областях знаний. Историки БГУ инициировали создание отдельных исследовательских обществ и учреждений, в том числе Института белорусской культуры и Белорусской академии наук. Описаны этапы развития, а также современное состояние университетской исторической науки.

Ключевые слова: историческая наука; историки; Белорусский государственный университет; белорусоведение; учебники по истории; научные школы; подготовка научных кадров.

СТАНАЎЛЕННЕ І РАЗВІЦЦЁ ГІСТАРЫЧНАЙ НАВУКІ Ў БЕЛАРУСКІМ ДЗЯРЖАЎНЫМ УНІВЕРСІТЭЦЕ (1920–50-я гг.)

А. Г. КАХАНОЎСКІ^{1*}, А. А. ЯНОЎСКІ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Разгледжаны 100-гадовы шлях станаўлення і развіцця гістарычнай навукі ў Беларускай дзяржаўнай універсітэце. Зроблена выснова аб тым, што з самага заснавання ў ім сфарміраваліся важнейшыя вобласці гістарычных даследаванняў. Асаблівае месца заняло беларусазнаўства, якое стала сферай прафесійнай дзейнасці як гісторыкаў, так і археолагаў, этнографі, крыніцазнаўцаў, гістарыёграфі, архівістаў. Адначасова глыбока вывучалася расійская і агульнаславянская гісторыя, з 1920-х гг. бяруць свой пачатак беларускія антыказнаўства, медыявістыка, навістыка і інш. Заўважана, што такі шырокі спектр навуковых даследаванняў шмат у чым вызначаны тым, што ўніверсітэт павінен быў рыхтаваць спецыялістаў адпаведных кірункаў ведаў. Гісторыкі БДУ з'яўляліся ініцыятарамі стварэння асобных навукова-даследчых таварыстваў і ўстаноў, у тым ліку Інстытута беларускай культуры і Беларускай акадэміі навук. Апісаны этапы развіцця, а таксама сучасны стан гістарычнай навукі ў БДУ.

Ключавыя словы: гістарычная навука; гісторыкі; Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт; беларусазнаўства; падручнікі па гісторыі; навуковыя школы; падрыхтоўка навуковых кадраў.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF HISTORICAL SCIENCE IN THE BELARUSIAN STATE UNIVERSITY (1920–50s)

A. G. KAKHANOUSKI^a, A. A. YANOUSKI^a

^aBelarusian State University, Niezaliežnasci Avenue, 4, 220030, Minsk, Republic of Belarus

Corresponding author: A. G. Kakhanouski (kohanovsky@bsu.by)

The article examines the century long way of formation and development of historical science at the Belarusian State University. It is concluded that from the very beginning of the university's activity, the most important directions of historical research were formed in it. A special place was occupied by Belarusian studies, which became the sphere of professional activity of both historians and archaeologists, ethnographers, source researchers, historiographers, and archivists. At the same time, Russian and Slavic history was also deeply studied and since the 1920s. Belarusian antiquity, media studies, novistics et cetera has originated. It is noted that such a wide range of studies was largely determined by the fact that the university had to train specialists in the relevant fields of knowledge. Historians of BSU initiated the creation of separate research societies and institutions, including the Institute of Belarusian Culture and the Belarusian Academy of Sciences. Highlighted the stages of development of university historical science, which were characterised by their distinctive features and were determined by socio-political factors. The current state of the historical science of BSU is outlined.

Keywords: historical science; historians; Belarusian State University; Belarusian studies; history textbooks; scientific schools; training of scientific personnel.

Уводзіны

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт святкуе 100-годдзе. Дата, без перабольшання, мае выключнае значэнне не толькі для самой установы адукацыі, але і для краіны. З пачатку працы ўніверсітэт стаў важнейшым інстытутам, які вызначыў станаўленне вышэйшай адукацыі і навукі ў нашай краіне і садзейнічаў афармленню сучаснай беларускай дзяржаўнасці. БДУ адыграў таксама выключную ролю ў інстытуцыяналізацыі гістарычнай навукі ў Беларусі, хаця асобныя даследаванні ў гэтай галіне бяруць пачатак у XIX ст., калі пад уплывам ідэй рамантызму нараджалася цікавасць да беларусазнаўства.

На парозе 100-гадовага юбілею неабходна звярнуцца да развіцця гістарычнай навукі ў БДУ, якая сёння прадстаўлена перш за ўсё даследаваннямі, здзейсненымі на гістарычным факультэце. У апошнюю чвэрць стагоддзя вывучэнне гісторыі знешняй палітыкі пашырана таксама і на факультэце міжнародных адносін.

Гістарычны факультэт назапасіў, без сумнення, найбольшы ў краіне навуковы і экспертны патэнцыял практычна па ўсяму спектру гістарычных ведаў. Тут працуюць вядомыя ў Беларусі і за яе межамі гісторыкі, медыявісты, антыказнаўцы, мастацтвазнаўцы, этнолагі, археолагі, архівісты, спецыялісты ў галіне дакументацыйнага забеспячэння кіравання і інш. У іх ліку – 18 дактароў навук, прафесараў, каля 80 кандыдатаў навук, дацэнтаў. На факультэце атрымалі развіццё навуковыя школы па гісторыі беларускай дзяржаўнасці, сацыяльнай гісторыі Беларусі, германістыцы, гісторыі Расіі і славянскіх краін, краін Бліжняга Ўсходу і Паўночнай Афрыкі, гістарыяграфіі, крыніцазнаўству і інш. На гістарычным факультэце дзейнічае буйнейшая ў Беларусі асіпірантура і дактарантура па гістарычных навук. На дзевяці кафедрах дынамічна развіваюцца навуковыя даследаванні, актуалізуюцца іх прыярытэты і тэматыка, абнаўляецца метадалагічны інструментарый. Вельмі актыўна выкарыстоўваецца міждyscyплінарны падыход. Навуковую працу выкладчы-

каў і супрацоўнікаў факультэта вызначае высокая публікацыйная актыўнасць. За 2015–2021 гг. імі апублікавана каля 3700 навуковых работ, у тым ліку звыш 60 манаграфічных даследаванняў, каля 280 навучальных дапаможнікаў (агульным аб'ёмам звыш 4500 друк. арк.). У апошнія гады на аснове шматлікіх архіўных матэрыялаў выкладчыкамі і супрацоўнікамі гістарычнага факультэта падрыхтаваны тры кнігі выдання «Интеллектуальная элита Беларуси» [1–3], дзе праз жыццёвы і творчы шлях прафесараў універсітэта паказана значэнне навукі і ўніверсітэцкай карпарацыі ў станаўленні нацыянальнай беларускай дзяржавы, яе палітычных і культурных асноў. Да друку падрыхтаваныя яшчэ дзве кнігі з гэтай серыі.

Штогод факультэт арганізуе і праводзіць у сярэдным 20–30 навуковых мерапрыемстваў рознага ўзроўню: міжнародныя навуковыя канферэнцыі, круглыя сталы, семінары і інш. Выкладчыкі факультэта выступаюць з дакладамі на канферэнцыях у іншых навукова-педагагічных установах Беларусі і за яе межамі. Асабліва варта адзначыць істотнае значэнне ўдзелу выкладчыкаў і навучэнцаў факультэта ў выкананні заданняў дзяржаўных праграм навуковых даследаванняў на працягу апошніх 15–20 гадоў. У 2016–2020 гг. факультэт з'яўляўся адной з галаўных арганізацый выканання падпраграмы «Гісторыя і культура» ў межах Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства». Плённае супрацоўніцтва з Інстытутам гісторыі НАН Беларусі і даследчыкамі з іншых вышэйшых навучальных устаноў (ВНУ) краіны працягваецца ў межах выканання падпраграмы «Гісторыя», якая запланавана на 2021–2025 гг. як складовая частка Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы», дзе зноў жа Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт выступае ў якасці адной з галаўных арганізацый.

Метадалогія і гістарыяграфія даследавання

Вызначаную ў загалоўку артыкула тэму аўтары ў сваіх ранейшых публікацыях разглядалі неаднойчы, але закраналі толькі некаторыя яе аспекты: аналізавалі пэўныя храналагічны перыяды, вывяталі характар навуковых даследаванняў гісторыкаў БДУ, апісвалі творчы лёс таго ці іншага гісторыка, каб на яго прыкладзе прасачыць некаторыя агульныя тэндэнцыі станаўлення і далейшага развіцця як універсітэцкай, так і беларускай гістарычнай навукі [4; 5]. У дадзеным выпадку, з нагоды 100-гадовага юбілею нашай альма-ма-

тар, ёсць усе падставы больш абагулена і паслядоўна разгледзець, як з 1921 г. і да канца 1950-х гг. супольніцтва гісторыкаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта вызначала найважнейшыя кірункі даследаванняў, ажыццяўляла індывідуальныя і калектыўныя навуковыя распрацоўкі праблем, імкнучыся адпавядаць самым высокім патрабаванням прафесіі і запытам дзяржавы і грамадства.

Раскрыццё заяўленай тэмы патрабуе вырашэння некалькіх задач: па-першае, вызначыць этапы

станаўлення і развіцця гістарычнай навукі ў БДУ; па-другое, акрэсліць найбольш характэрныя для ўніверсітэцкіх вучоных вобласці навуковых інтарэсаў з улікам пастаянных змен у творчых праявах; па-трэцяе, прадставіць дзясяткі выдатных асоб з ўніверсітэцкай карпарацыі гісторыкаў. Зразумела, выдавочнай рысай развіцця гістарычнай навукі ў БДУ на працягу ўсяго 100-гадовага шляху было шчыльнае супрацоўніцтва як з беларускімі калегамі (акадэмічнымі даследчыкамі і гісторыкамі большасці ВНУ), так і з гісторыкамі спачатку ўсёй савецкай дзяржавы, а сёння – многіх краін свету. Характэрна, што ўжо з першых гадоў дзейнасці БДУ яго гісторыкі падтрымлівалі вельмі цесныя адносіны з калегамі – прадстаўнікамі шматлікіх еўрапейскіх універсітэтаў.

Сама пастаноўка тэмы і шырыня яе храналагічных рамак патрабуюць асэнсавання найбольш відавочных этапаў эвалюцыі ўніверсітэцкай гістарычнай навукі. Пры гэтым трэба ўлічваць пэўную ўмоўнасць іх вылучэння, бо кожны мае свае ўнутраныя падзелы і навуковыя дамінанты. Нельга ігнараваць розныя падзеі і працэсы, якія магчыма браць за кропкі адліку для характарыстыкі развіцця гісторыі як навукі, гісторыі як прадмета вывучэння і выкладання, а таксама гісторыі як перасячэння мінулага і сучаснага. Гэтыя аспекты ў розных даследчыцкіх інтэрпрэтацыях і з рознай пастаноўкай праблемы неаднойчы браліся да ўвагі беларускімі гісторыкамі [6–8]. Няпоўны пералік навуковых даследаванняў гісторыкаў БДУ за 1921–1994 гг. знайшоў адлюстраванне ў [9].

Асноўная частка

Кожнаму этапу развіцця ўніверсітэцкай гістарычнай навукі ў той ці іншай ступені адпавядае дзейнасць канкрэтных навукоўцаў. Творчасць некаторых ахоплівае некалькі этапаў. Трэба адразу звярнуць увагу на ўнікальны па сваёй сутнасці факт: з самых вытокаў дзейнасці БДУ ў яго сценах пачаліся даследаванні амаль што па ўсіх найважнейшых напрамках гістарычнай навукі. Трэба ўлічваць, што ў Беларусі да гэтага не было сістэмнай распрацоўкі ўласна айчынай гісторыі, не гаворачы ўжо пра праблематыку ўсеагульнай, а тым больш некаторыя асаблівыя і спецыфічныя кірункі гістарычных ведаў.

У 1920-я гг. не вучэбныя праграмы патрабавалі прыцягнення адпаведных спецыялістаў, а навуковая кваліфікацыя і схільнасці даследчыкаў вызначалі структуру вучэбнага працэсу. Выкладанне розных гістарычных дысцыплін было вельмі стракатым, у суме яны ахоплівалі як важнейшыя раздзелы, так і пэўныя тэмы гісторыі, што адлюстроўвалі тагачасныя навуковыя прыхільнасці выкладчыкаў. Гэту сітуацыю цікава падаць у сваіх успамінах адзін з першых прафесараў-гісторыкаў БДУ У. М. Перцаў. Ён адзначаў, што ўніверсітэт пэўны час знаходзіўся ў «зародышэвой свайго жыцця, і яму прыходзіла пракладаць сабе дарогу ў будучым сярод велікаго рода перашкодаў»¹. Прафесар меў на ўвазе тое, што «не было твёрдаго ўчебнаго плана, ни программ отдельных дисциплин... приходилось ориентироваться на наличные преподавательские силы, а не на учебные планы; иначе говоря, не столько преподаватели приглашались для чтения определенных курсов, сколько определение и характер курса находились в зависимости от имеющихся научных сил». Гісторык таксама падкрэсліваў факт адсут-

насці ў першыя гады ўніверсітэцкіх кафедр «как организации преподавателей определенного цикла родственных дисциплин». Іх замянялі гістарычныя прадметныя камісіі, спачатку на факультэце грамадскіх навук, а з 1922 г. – на педагагічным факультэце².

Прадметныя камісіі ў складзе, як правіла, прафесараў паступова фарміравалі вучэбны план. У ім улічваліся і запатрабаванні сферы школьнай адукацыі, і неабходнасць рыхтаваць дасканалых і рознабаковых навукоўцаў. Адзначым і такі важны аспект станаўлення гістарычнай навукі ў БДУ, як увага да гісторыі народнай адукацыі ў цэлым, а таксама да гісторыі вышэйшай школы ў Беларусі, Літве, Расіі, Польшчы. Акрамя таго, трэндам першага дзесяцігоддзя развіцця БДУ была зацікаўленасць студэнцтва гісторыяй навукі і тэхнікі, розных дакладных прыродазнаўчых і гуманітарных навук. Без перабольшання можна казаць, што з'явілася грунтоўная навуковая аснова для развіцця важнейшых кірункаў гісторыі, што абумовіла насычэнне вучэбнага працэсу ў БДУ разнастайнымі і глыбокімі па сваёй сутнасці курсамі, спецкурсамі, семінарамі. Тым самым ствараліся ўмовы для хуткай падрыхтоўкі гісторыкаў вышэйшай прафесійнай кваліфікацыі ў Беларусі. Такім чынам, з 1921 г. у БДУ з нарастаючай інтэнсіўнасцю і выніковасцю сталі весціся даследаванні па некалькіх напрамках гістарычных ведаў. Адразу сфарміравалася ўніверсітэцкае беларусазнаўства, якое з першых дзён стала паўнаважным па сваіх складніках: гісторыі, архівістыцы, крыніцазнаўству, археалогіі, этнаграфіі, мастацтвазнаўству, краязнаўству. Яго ўвасобілі прадстаўнікі першага складу выкладчыкаў факультэта грамадскіх навук і педагагічнага

¹Нац. арх. Рэсп. Беларусь (НАРБ). Ф. 205. Воп. 1. Спр. 751. Арк. 101–102.

²Там жа.

факультэта, а ў хуткім часе і іх першыя выпускнікі. Пачынальнікамі сталі першы рэктар БДУ У. І. Пічэта, наркам, дэкан і прафесар У. М. Ігнатоўскі, а разам з імі М. В. Доўнар-Запольскі, Д. І. Даўгяла, В. Д. Дружыц, А. М. Ляўданскі, М. М. Шчыкаціхін, І. А. Сербай, А. А. Савіч, І. І. Краскоўскі, Д. А. Дудкоў, І. А. Віткоўскі і інш. У хуткім часе да іх далучыліся першыя аспіранты, падрыхтаваныя на педагагічным факультэце. Спачатку некалькі здольных маладых людзей (Ф. І. Забела, А. В. Бурдзейка, К. М. Таўстале-Шыёнак і інш.) сканцэнтруюцца вакол У. І. Пічэты і стануць спасцігаць навуковую беларусістыку па ўнікальных хатніх «пічэтных», а з 1927 г. аспірантура БДУ афіцыйна пачне рыхтаваць навуковыя кадры. Першымі, каго Наркампрас БССР накіруе на вучобу ў аспірантуры, стануць гісторыкі К. І. Кернажыцкі і В. І. Скардзіс.

Неабходна падкрэсліць адметную ролю БДУ ў арганізацыі ў БССР навуковых даследаванняў па гісторыі, стварэнні Інбелкульта, а затым Беларускай акадэміі навук (БАН). Яшчэ вясной 1921 г. было вырашана стварыць у складзе ўніверсітэта асобны навукова-даследчы інстытут беларускай і яўрэйскай культуры. Праўда, з-за розных меркаванняў палічылі за лепшае арганізаваць толькі Інбелкульт, але па-за структурай БДУ. Між тым У. І. Пічэта быў адным з самых актыўных яго стваральнікаў.

Інстытуцыяналізацыя навуковых даследаванняў па розных кірунках гісторыі адбылася 30 снежня 1920 г., калі будучы рэктар У. І. Пічэта і члены камісіі па арганізацыі БДУ ўдзельнічалі ў стварэнні Таварыства гісторыі і старажытнасцей. З пачатку дзейнасці ўніверсітэта пасяджэнні таварыства праходзілі амаль выключна ў Доме № 1 БДУ, гісторыкі былі самымі актыўнымі іх удзельнікамі³. Так, 25 лютага 1922 г. адбыўся арганізацыйны сход, на якім было прынята рашэнне аб стварэнні асобнага Навуковага таварыства БДУ з чатырма секцыямі (у тым ліку грамадскіх навук)⁴. Крыху пазней, 26 мая 1922 г., на савеце БДУ У. І. Пічэта дакладваў аб тым, што ўніверсітэт актыўна ўключыўся ў адраджэнне беларускай гісторыі і культуры і не страціў імкнення ў «бліжайшым будучым» стварыць менавіта пры БДУ навукова-даследчы інстытут беларускай культуры, каб справа пайшла «быстрымі шагамі»⁵. Як не раз адзначалася ў той час на розных узроўнях, універсітэт павінен быў «зьяўляцца цэнтрам разумовага росту для цэлага краю», «сапраўды культурным цэнтрам БССР»⁶. Усе гады дзейнасці больш-

шасць правадзейных членаў Інбелкульта складалі прафесары і выкладчыкі БДУ. У 1927 г. у спісе, які зацвярджаўся на пасяджэнні СНК БССР, усе 14 названых прозвішчаў правадзейных членаў належаць вучоным універсітэта⁷. Па сутнасці, ініцыятарам стварэння БАН быў рэктар У. І. Пічэта, аб чым сведчыць яго зварот да ўдзельнікаў VIII Усебеларускага з'езда Саветаў у красавіку 1927 г.: «Мне здаецца, што ў сучасны момэнт трэба паставіць пытанне аб адчыненні беларускай акадэміі навук. Калі на Беларусі будзе акадэмія навук, якая стане асяродкам навуковай працы, навуковы рух пойдзе ўперад больш хуткім тэмпам»⁸. Пазней, 14 кастрычніка 1928 г., газета «Звязда» надрукавала яго артыкул з аргументацыяй на карысць рэарганізацыі Інбелкульта ў акадэмію навук, бо гэта «...з'яўляецца фактам надзвычайна вялікага культурнага значэння... Арганізацыя новай акадэміі дасць магчымасць яшчэ больш пашырыць навуковую працу ў справе ўсебаковага вывучэння Беларусі...»⁹.

У 1925–1926 гг. ва ўніверсітэце працаваў М. В. Доўнар-Запольскі, які падрыхтаваў у гэты перыяд дзве буйныя працы: «Народное хозяйство Белоруссии, 1861–1914 гг.» [10] і «История Белоруссии», якая доўгі час была недаступнай шырокаму колу чытачоў і была выдадзена толькі праз некалькі дзесяцігоддзяў [11]. Абедрэ працы шмат у чым акрэслілі канцэптальнае бачанне М. В. Доўнар-Запольскім гісторыі Беларусі, сталі прадметам дыскусій і крытычнага падыходу савецкіх гісторыкаў у пазнейшы час. Многія высновы навукоўца знайшлі пацвярджэнне ў працах сучасных беларускіх даследчыкаў. Асабліва гэта датычыцца яго думкі аб вылучэнні 1880-х гг. у якасці этапу капіталістычнай трансфармацыі беларускага грамадства. Канцэптальнае асэнсаванне гісторыі Беларусі прысутнічала таксама ў працах У. М. Ігнатоўскага, У. І. Пічэты і інш. [12–16].

Заўважным кірункам даследаванняў гісторыкаў БДУ ў 1920-я гг. было расіязнаўства. Патрэбна звярнуць увагу на вялікую ролю Савецкай Расіі ў стварэнні ўніверсітэта ў Мінску. Тым больш што да 1923 г. менавіта яна фінансавала яго дзейнасць, з Расіі прыбылі ва ўніверсітэт многія прафесары. З пачатку 1921 г. запрашэнні працаваць у Мінску зыходзілі непасрэдна ад У. І. Пічэты, прызначанага кіраўніком часовага праўлення БДУ. Вопыт, шырокае кола кантактаў у навуковым асяроддзі дазвалялі яму паспяхова гэта рабіць. Праўда, не заўсёды ён праяўляў «рэвалюцыйную пільнасць», што,

³Минское общество истории и древностей // Вестн. Наркомпроса ССРБ. 1921. № 2. С. 40–42.

⁴НАРБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 12. Арк. 4 зв.

⁵Там жа. Арк. 6.

⁶Сав. Беларусь. 1925. 4 лістап. (Тэксты дакументаў і матэрыялаў прыводзяцца з захаваннем моўных асаблівасцей арыгінала.)

⁷НАРБ. Ф. 6. Воп. 1. Спр. 1276. Арк. 302–303.

⁸Звязда. 1927. 12 крас.

⁹Там жа. 1928. 14 кастр.

напрыклад, прывяло да заключэння дамоўленасці са знакамітым расіязнаўцам А. Ф. Ізюмавым, якога савецкія ўлады хутка абвінавацілі ў антысавецкіх настроях і на «філасофскім параходзе» выслалі за мяжу. Не склаўся лёс у Беларусі і спецыяліста па расійскай і польскай гісторыі В. У. Навадворскага¹⁰. Аднымі з прызнаных даследчыкаў-расіязнаўцаў былі Д. А. Жарынаў і А. А. Савіч. Запашалі на працу ў БДУ С. А. Піянткоўскага – маладога даследчыка гісторыі рэвалюцыйных падзей і Грамадзянскай вайны. Да гэтай праблематыкі далучыліся першыя выхаванцы савецкай вышэйшай школы – «камвузаўцы» М. А. Поташ, М. С. Югаў, а таксама фактычна першы загадчык універсітэцкай кафедры гісторыі Расіі (потым – кафедры гісторыі народаў СССР Беларускага дзяржаўнага вышэйшага педагагічнага інстытута (далей – педінстытут)) У. Ю. Гесэн.

Станаўленне ў БДУ славяназнаўства як важнага навуковага кірунку таксама звязана з асобай У. І. Пічэты, хаця яго даследчыцкая актыўнасць у гэты час была скіравана пераважна на беларусазнаўства. Калі падлічыць колькасць прац, надрукаваных ім за беларускі перыяд жыцця і творчасці (з вясны 1921 г. да арышту ў верасні 1930 г.), карціна атрымліваецца відавочная: па беларусазнаўству ён выдаў больш за 90 прац, у той час як па расіязнаўству – крыху болей за 30, а па славяназнаўству – каля 20 [17, с. 35–51]. Адным з найбольш яркіх славістаў сярод выкладчыкаў БДУ быў А. М. Ясінскі. З верасня 1922 г. і па верасень 1928 г. ён працаваў у Мінску, быў зацверджаны ў шэрагу першых акадэмікаў БАН.

Названыя кірункі навуковых даследаванняў можна лічыць першаснымі ў аспекце важнасці для нараджэння беларускай гістарычнай навукі. Хаця не менш актуальным было засваенне іншых абласцей сусветнай гісторыі, у тым ліку і антыказнаўства ў яго шырокім даследчыцкім полі. Тут знамянальная кропкай адліку стала першая лекцыя маскоўскага прафесара Д. П. Канчалоўскага, з якой і пачаўся навучальны працэс у БДУ. Так, 31 кастрычніка 1921 г. ён прачытаў студэнтам лекцыю аб культуры народаў Міжземнамор'я ў часы Рымскай імперыі. Пасля хуткага ад'езду ў Маскву першага лектара-прафесара БДУ яго курс выкладаў запрошаны са Смаленска У. М. Дзякаў – вядомы спецыяліст па гісторыі Старажытнага Рыма. Еўрапейскай медыявістыцы былі прысвечаны лекцыі С. А. Ляскоўскага, для яўрэйскай секцыі педагагічнага факультэта лекцыі па Антычнасці і Сярэднявеччы чытаў С. Р. Лазінскі. Падобнай тэматыкай займаліся прафесары І. Ю. Маркон, Г. С. Аляксандраў, І. Д. Сосіс. Спачатку ў выкладанні ўсеагульнай гісторыі дамінавала Антычнасць, бо ў БДУ было некалькі спецыялістаў у гэтай галіне. А вось медыявістыка атрымала пашырэнне ў сце-

нах БДУ крыху пазней і ўвасобілася ў даследчыцкай працы У. М. Перцава і Д. М. Ягорава.

На высокі навуковы ўзровень адразу была ўзнятая гісторыя мастацтваў. Гэты кірунак гістарычных ведаў выкладалі М. М. Шчыкаціхін і М. Р. Сыркін. Па этнаграфіі і археалогіі глыбокія навуковыя даследаванні праводзілі І. А. Сербай і А. М. Ляўданскі.

Змест выкладання ва ўніверсітэце ў 1920-я гг. быў цалкам прэрагатывай выкладчыка, асабліва калі ён быў знакаміты спецыяліст, прафесар. Для гэтага было некалькі прычын. Па-першае, напачатку нярэдка не хапала элементарнага парадку і дысцыпліны ў арганізацыі вучэбнага працэсу. Па-другое, прысутнічаў давер да выкладчыкаў, з такой цяжкасцю запрошаных на працу ў Мінск. Па-трэцяе, адчуваліся агульны рэвалюцыйны настрой, распрыгоньванне ў дзеяннях і выказваннях. Па-чацвёртае, што, на нашу думку, з'яўляецца галоўным, «старая» прафесура вынесла з мінулага верхавенства навукі, карпаратыўнасць і адасобленасць ад усяго і ўсіх. Толькі прыкладна з 1928 г. і назвы вучэбных дысцыплін, і іх змест сталі прадметам кантролю з боку ўніверсітэцкай адміністрацыі і знешніх кантралюючых органаў.

Гісторыяй першабытнага грамадства, Усходу і рэлігій займаўся такі ўніверсальны даследчык, як М. М. Нікольскі. Ён быў літаральна выцягнуты на працу ў БДУ са Смаленскага ўніверсітэта, дзе займаў пасаду рэктара. Гэта ва ўсіх адносінах выдатная асоба: глыбокі даследчык актуальных і сёння навуковых праблем (біблістыкі, іўдаікі, гісторыі рэлігій, Старажытнага Усходу і інш.), арганізатар навуковага і навучальнага працэсу ў Беларусі (дэкан педагагічнага факультэта БДУ, а пазней дырэктар Інстытута гісторыі АН БССР). Знамянальна, што ў Мінску ён далучыўся да распрацоўкі праблем беларускай гісторыі і этнаграфіі. Дарэчы, у 1920-я гг. М. М. Нікольскі выкладаў разам са сваім даўнім знаёмым У. М. Дзякавым. Гэты навуковы тандэм ужо ў пасляваенны час стварыў падручнік па гісторыі старажытнага часу. У 1933 г. М. М. Нікольскі ў Маскве апублікаваў першы падручнік для 5-га класа сярэдняй школы пад характэрнай назвай «История. Доклассовое общество. Древний Восток. Античный мир», які тут жа быў перавыдадзены ва ўсіх савецкіх рэспубліках.

Вялікай праблемай першага дзесяцігоддзя дзейнасці БДУ была амаль поўная адсутнасць падручнікаў. Іх падрыхтоўка стала абавязкам для гісторыкаў розных кірункаў ведаў. Да вырашэння задачы быў прыцягнуты таксама Інстытут беларускай культуры, у якім першасныя ролі належалі выкладчыкам універсітэта. Напрыклад, па заданню Наркампраса БССР У. І. Пічэты, М. В. Доўнар-Запольскі, В. Д. Дружыц, Д. І. Даўгяла павінны былі распрацаваць

¹⁰НАРБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 4. Арк. 29.

школьныя вучэбныя карты па перыядах першабытнасці, знаходжання беларускіх зямель у складзе ВКЛ і Рэчы Паспалітай. Увогуле, праблема падрыхтоўкі падручнікаў знаходзілася ў рэчышчы не толькі навуковых распрацовак, але і эвалюцыі грамадска-палітычнай сітуацыі ў краіне. Калі ў 1920-я гг. у вучэбны працэс БДУ і школ Беларусі ўводзіліся выданні, падрыхтаваныя У. М. Ігнатоўскім, У. І. Пічэтам і іх калегамі, то з канца гэтага дзесяцігоддзя створаная імі вучэбная і часткова навуковая літаратура, якой карысталіся дзясяткі тысяч навучэнцаў, аказалася пад забаронай на доўгія гады.

У 1920-я гг. дамінуючай у савецкай гістарычнай навуцы была так званая школа Пакроўскага, якая амаль цалкам адваргала неабходнасць вывучэння і навуковай распрацоўкі як сусветнай, так і расійскай гісторыі да XIX ст. Гісторык-большавік М. М. Пакроўскі лічыў дакапіталістычную эпоху як пэўныя ўводзіны да «сапраўднай гісторыі» з яе рэвалюцыйнымі пераўтварэннямі. Такі погляд адбіваўся і на даследчыцкіх ініцыятывах гісторыкаў БДУ. У сувязі з гэтым прадстаўленне ў сценах першага беларускага ўніверсітэта агульнай карціны развіцця чалавецтва – і антыказнаўства, і гісторыі рэлігій, і гісторыі Сярэдніх вякоў, і пачатковага этапу новай гісторыі – можна лічыць асабістай заслугой першага пакалення беларускіх гісторыкаў незалежна ад іх паходжання, нацыянальнасці, ранейшай навуковай дзейнасці. Даследчыкам Сярэднявечча і Новага часу стаў прафесар, а потым акадэмік АН БССР У. М. Перцаў. Ён таксама, як і М. М. Нікольскі, Д. А. Жарынаў, У. І. Пічэта, аказаўся ў Мінску «праз Смаленск». Кола яго навуковых інтарэсаў пастаянна пашыралася. У БДУ ён займаўся праблемамі гісторыі Старажытнай Грэцыі, еўрапейскага Сярэднявечча, а потым сканцэтраваў увагу на германістыцы. Цікава, што гэты прызнаны медыявіст адным з першых вызначыў ролю Кастуса Каліноўскага ў гісторыі Беларусі. Пасля манаграфіі У. М. Ігнатоўскага «1863 год на Беларусі: нарыс падзей» (1930) і нядоўгага існавання ва ўладных колах пазітыўнага ўспрыняцця гэтай асобы беларускай гісторыі, а ў грамадстве амаль што яго культу [18, с. 10] У. М. Перцаў зноў звярнуўся да высновы, што К. Каліноўскі – «славны дзеяць беларускага рэволюцыйнага руху», які «аднакова гарачо бораўся і супраць царскай Расіі, і супраць помешчыцкай Польшы і імкнуўся прыдаць рэволюцыйнаму руху ў Беларусі самастойны рэспубліканскі і дэмакратычна-крэстьянскі характар...»¹¹.

Разам з У. М. Перцавым праблемамі новай і найважнейшай гісторыі замежных краін у 1920-я гг. займа-

ліся Г. В. Яфімаў і выпускнік педагагічнага факультэта БДУ І. В. Герчыкаў. Апошні яшчэ студэнтам пачаў весці семінарскія заняткі, а потым чытаць лекцыі і друкаваць артыкулы па розных кірунках новай гісторыі. Пазней ён стаў вядомым навістам ва ўніверсітэтах Паволжа.

Храналагічнай мяжой, пасля якой ранейшыя дасягненні беларускай гістарычнай навукі былі скасаваныя, можна лічыць 1928 г. Навукоўцы ў поўнай меры адчулі вялікі пералом, многія аказаліся выкінутымі з прафесіі, некаторым давялося пакінуць Мінск. Спачатку «баластам» і праяўленнем «шматпрадметнасці» палічылі гістарыяграфію, археалогію, гісторыю антычных культур, этнаграфію і мноства іншых дысцыплін у падрыхтоўцы гісторыкаў. Хутка сацыяльна-гістарычнае аддзяленне педагагічнага факультэта зведала бясконцыя змены вучэбных планаў, эксперыменты з метадыкамі выкладання, скарачэнне часу навучання. Многія з гісторыкаў былі абвінавачаны ў «нацдэмаўшчыне», абазначаны як «заядлыя праваднікі контррэвалюцыі», «прыхільнікі вялікадзяржаўнага шавінізму» і тэорыі самабытнасці беларускай інтэлігенцыі. Былы рэктар заслужаны прафесар БССР У. І. Пічэта, які быў арыштаваны і заключаны ў ленінградскіх «Крыжах», атрымаў абвінавачванне ў тым, што зрабіў «навуковае абгрунтаванне бязкласавасці навукі». Пасля выдзялення са структуры БДУ педагагічнага факультэта гістарычная навука ўвогуле перестала быць прадметам выкладання і даследчыцкай дзейнасці.

Між тым універсітэцкія гісторыкі, дзе б яны ні працягвалі працаваць – ці ў БАН, ці ў педінстытуце, – імкнуліся адпавядаць новым стратэгіям на фронце гістарычнай навукі. Напрыклад, М. С. Югаў становіцца ўвасабленнем таго, як гісторык павінен авалодаць марксізмам. У часопісе «Історик-марксист» ён надрукаваў артыкул пад характэрнай назвай «Положение и задачи исторического фронта в Белоруссии», у якім сцвярджаў, што калі ў Расіі «кафедра вышэйшай школы в основном уже завоевана», то ў Беларусі «бедность – чтобы не сказать отсутствие – марксистских сил в области изучения прошлого, почти полная неразработанность огромных периодов истории»¹².

Беларускім гісторыкам патрэбна было прыстасавацца да новых палітычных рэалій. Увасабленнем новых падыходаў стаў будучы першы дэкан гістарычнага факультэта БДУ В. К. Шчарбакоў. У першай палове 1930-х гг. ён увасобіў у сабе дзве іпастасі: з'яўляўся кіраўніком гісторыкаў і быў адказным за новае прачытанне беларускай гісторыі, калі ўлады

¹¹Академик В. Перцев. Кастусь Калиновский // Выдающиеся люди Белорус. земли : биобиблиогр. слов. (Рукопись. Из личного архива О. А. Яновского.) / под ред. Т. С. Горбунова, Н. М. Никольского. С. 271.

¹²Югов М. Положение и задачи исторического фронта в Белоруссии // Историк-марксист. 1930. Т. 17. С. 41.

поўнаасцю адверглі напрацоўкі папярэднікаў. Яму разам з іншымі гісторыкамі была пастаўлена задача падрыхтаваць абагульняющую працу па гісторыі Беларусі, якая б задаволіла афіцыйныя ўлады ў Мінску і Маскве. Гісторыкі ўніверсітэта, зноў аб'яднаныя ў 1934 г. у сценах новага факультэта, сталі аднымі з самых актыўных распрацоўшчыкаў новай канцэпцыі гісторыі Беларусі. Ёй заняліся прадстаўнікі як маладога пакалення (В. К. Шчарбакоў, К. І. Кернажыцкі, К. М. Палікарповіч, М. Я. Грынблат, А. П. П'янкоў і інш.), так і першага складу гісторыкаў БДУ (М. М. Нікольскі, У. М. Перцаў, а пасля рэабілітацыі – У. І. Пічэта і А. А. Савіч). У пасляваенны час да іх далучыліся Л. С. Абэцэдарскі, К. І. Шабуня, А. І. Сідарэнка, М. П. Баранава, М. Б. Фрыдман і інш.

Акрамя пастановы СНК СССР і ЦК ВКП(б) «О преподавании гражданской истории в школах СССР», пэўным рубіконам у навучы, выкладанні і ўспрыняцці мінулага для прафесійных гісторыкаў сталі «Замечания по поводу конспекта учебника по “Истории СССР”» ад 8 жніўня 1934 г. і «Замечания о конспекте учебника “Новой истории”» ад 9 жніўня гэта ж года, якія належалі тагачасным палітычным лідарам савецкай краіны І. В. Сталіну, А. А. Жданаву і С. М. Кіраву. Для рэалізацыі іх установак на фронце гістарычнай навукі з абазначэннем задач уласна-беларускіх гісторыкаў пад кіраўніцтвам В. К. Шчарбакова было падрыхтавана выданне «Класавая барацьба і гістарычная навука на Беларусі», а таксама зборнікі дакументаў і матэрыялаў па гісторыі Беларусі, дзве часткі якіх В. К. Шчарбакоў складаў разам з К. І. Кернажыцкім, Д. І. Даўгялам, Д. А. Дудковым, І. Ф. Лочмелем, М. М. Нікольскім.

В. К. Шчарбакоў зрабіў вельмі шмат для ўзнаўлення сістэмнасці даследаванняў універсітэцкіх гісторыкаў, умацавання іх кадравага патэнцыялу, арганізацыі кафедраў, фарміравання класічнага навучальнага працэсу. Аб гэтым, дарэчы, у маі 1935 г. ён падрыхтаваў даклад на нарадзе гістарычных факультэтаў і інстытутаў усіх савецкіх рэспублік, што адбылася ў Маскве. Ён адзначыў, што ў Беларусі «почти нет кадров по истории» і што не да канца «разоблачены националистические тенденции»¹³. У хуткім часе ён надрукуе гэты даклад з прывядзеннем доказаў аб катастрофічнай сітуацыі з кадрамі не толькі на гістарычным факультэце БДУ і ў БАН, але і ва ўсёй сістэме навучальных устаноў рэспублікі, асабліва ў школах. Такія факты з яго вуснаў прагучалі і на I Усебеларускай канферэнцыі гісторыкаў, якая адбылася ў сценах БДУ ў 1935 г.

Напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны вызначылася імкненне двух вядучых навуковых устаноў –

гістарычнага факультэта БДУ і Інстытута гісторыі АН БССР – працаваць у цесным супрацоўніцтве. Універсітэцкія гісторыкі (А. П. П'янкоў, Г. М. Ліўшыц, Л. М. Шнеерсон, М. Я. Грынблат і інш.) пад канец 1930-х гг. змаглі абараніць некалькі кандыдацкіх дысертацый па розных навуковых кірунках. У гэты час распачалася сумесная праца гісторыкаў па напісанні кнігі «История БССР», якая працягвалася ў ваенныя гады. Першасная роля ў падрыхтоўцы выдання належала У. І. Пічэце, нягледзячы на яго спрэчкі з арганізатарамі справы, калегамі і сябрамі М. М. Нікольскім і У. М. Перцавым. У. І. Пічэта адзіны з беларускіх гісторыкаў стаў суаўтарам зборніка «Двадцать пять лет исторической науки в СССР», у якім былі абагулены самыя значныя дасягненні савецкіх гісторыкаў. Так, яго аўтарству належаць тры артыкулы па рэпрэзентацыі гісторыі Беларусі, Украіны і славяназнаўства ў савецкай гістарыяграфіі. У. І. Пічэта адзначаў, што падрыхтаванае ім, А. П. П'янковым і І. Ф. Лочмелем выданне «Нарысы па гісторыі Беларусі» было надрукавана, але ўвесь тыраж загінуў у час вайны.

Пасляваенны перыяд, час умацавання савецкай краіны пасля страт ваенных гадоў, для гістарычнай навукі ў БДУ, як і ў цэлым для рэспублікі, быў выніковым, але і складаным. Гэта асабліва праявілася ў напружанай працы над далейшай падрыхтоўкай выдання «История БССР». Універсітэцкія гісторыкі, многія з якіх адначасова з'яўляліся навуковымі супрацоўнікамі Інстытута гісторыі АН БССР, былі членамі аўтарскіх калектываў. Сярод іншых удзельнікаў стварэння кнігі «История БССР» адну з цэнтральных роляў адыгрываў А. П. П'янкоў. Яго ўніверсітэцкая кар'ера пачалася з верасня 1937 г. У хуткім часе А. П. П'янкоў быў прызначаны загадчыкам кафедры гісторыі народаў СССР, а ў 1938 г. – дэканам гістарычнага факультэта БДУ. Натуральнай стала і яго праца па сумяшчальніцтву ў Інстытуце гісторыі АН БССР. Зразумела, што кадравы голад на той час прымушаў дзве цэнтральныя навуковыя ўстановы Беларусі яшчэ больш шчыльна, чым раней, працаваць сумесна. У гэтыя гады актыўнаму даследчыку А. П. П'янкову ўдалося завяршыць і паспяхова абараніць кандыдацкую дысертацыю на тэму «Феодальное общество Верхнего Поволжья в XII–XIII веках».

Пасля ўзнаўлення ў 1943 г. работы БДУ на ст. Сходняя пад Масквой кіраўніцтва ўніверсітэта было вымушана з жалем канстатаваць, што А. П. П'янкоў, знаходзячыся ў той час у эвакуацыі ў Пермі, не змог прыступіць да працы на гістарычным факультэце¹⁴. Яго прысутнасць была жаданай у сувязі з тым, што ў канцы 1943 г. універсітэцкія гісторы-

¹³Совещание исторических факультетов и исторических институтов // Историк-марксист. 1935. Т. 5–6. С. 169.

¹⁴НАРБ. Ф. 205. Воп. 5. Спр. 45. Арк. 10.

кі разам з калегамі з АН БССР пачалі калектыўную працу над даведнікам-энцыклапедыяй «Замечательные люди белорусского народа». Толькі ў жніўні 1945 г. А. П. П'яноў узнавіў працу ў БДУ, з лютага 1947 г. зноў узначаліў кафедру гісторыі народаў СССР. А ў хуткім часе да кафедры быў далучаны невялікі калектыў кафедры гісторыі БССР, якая праіснавала ў структуры гістарычнага факультэта з вясны 1946 па лістапад 1949 г. (яе ўзначальваў спачатку Ц. С. Гарбуноў, а пасля яго ад'езду ў Маскву – Н. В. Каменская)¹⁵. У красавіку 1948 г. адбылася знакавая для ўсёй Беларусі падзея: упершыню была абаронена доктарская дысертацыя па гісторыі. У вучоным савеце Ленінградскага ўніверсітэта А. П. П'яноў адстаяў свае навуковыя высновы па праблеме гісторыі феадальных адносін у паўночна-ўсходняй Русі да XVI ст. Хутка гісторыка прызначылі прарэктарам па навуковай рабоце БДУ, але неўзабаве абвінавачалі ў неактуальнасці тэматыкі запланаванай ім дзейнасці і звольнілі з усіх пасадаў. Адзіным аргументам на карысць А. П. П'яноў была яго прадуктыўная навуковая праца: напісанне I–IV глаў для першага тома акадэмічнага двухтомніка «История БССР», артыкула «Периодизация истории феодального общества Белоруссии» ў часопісе «Полымя», артыкула «Восстание Дениса Мурашки» ў зборніку АН БССР і інш. Актуальнае грамадскае гучанне мелі яго працы «Основные этапы в развитии белорусской историографии за 30 лет» і «Происхождение белорусского народа». Ужо ў 1980 г. у выдавецтве БДУ імя У. І. Леніна выйшла яго манаграфія «Происхождение общественного и государственного строя Древней Руси», у якой вучоны падвёў вынікі шматгадовых даследаванняў.

Пазіцыя А. П. П'яноў у выкананні даручэнняў па напісанні гісторыі Беларусі адпавядала патрабаванням тагачаснага партыйна-савецкага кіраўніцтва. Можна прывесці характэрны эпізод: 17 кастрычніка 1946 г. А. П. П'яноў пры абмеркаванні другога і трэцяга тамоў выдання «История БССР» публічна абвінавачаў аднаго з аўтараў, загадчыка кафедры гісторыі СССР А. А. Савіча, у тым, што ён падмяняе гісторыю беларускага народа апісаннем жыцця каралёў, звязвае распаўсюджванне культуры толькі з пабудовай цэркваў і манастыроў, не паказвае класавай сутнасці публіцыстаў і г. д. У выніку было зафіксавана, што А. А. Савіч «допустил ряд принципиальных ошибок, подменяя историю белорусского народа историей князей, королей и т. п., идеализируя роль церкви и духовенства в национальной борьбе и самоопределении белорусского народа»¹⁶.

Падобная рэзалюцыя каштавала А. А. Савічу пасады, і ён з'ехаў з Беларусі. А ў хуткім часе падобныя абвінавачванні былі вылучаны і ў дачыненні да самога А. П. П'яноў.

У 1946 г. у Дзяржвыдавецтве БССР шматтысячным тыражом быў надрукаваны першы выпуск выдання «История БССР» (аўтары – М. М. Нікольскі, К. М. Палікарповіч, А. П. П'яноў і А. А. Савіч) пад рэдакцыяй Ц. С. Гарбунова, акадэмікаў У. М. Перцава, М. М. Нікольскага, Г. М. Панкратавай, а таксама А. П. П'яноў, А. А. Савіча. У 1948 г. з'явіліся «Тэзісы аб асноўных пытаннях гісторыі БССР», заснаваныя на спасылках на «Кароткі курс ВКП(б)» і выказванні І. В. Сталіна. Тэзісы гэтага выдання былі далёкімі ад навуковага асэнсавання вельмі складанага для беларусаў мінулага, але іх аб'ядноўвала скразная ўстаноўка для даследчыкаў: усе папярэднія намаганні гісторыкаў – гэта спроба зрабіць абгрунтаванае «адрыўу беларускага народа ад рускага народа»¹⁷.

У канцы 1940-х гг. былі надрукаваны тры часткі доўгачаканага выдання «История БССР». Яны выйшлі тыражом ад 120 да 150 экз., бо прызначаліся для службовага карыстання і абмеркавання вузкім колам афіцыйных асоб і некаторых гісторыкаў. Чарговы праект кнігі, толькі ў двух тамах, быў надрукаваны акадэмічным выдавецтвам у 1951–1952 гг. Рэдактарамі выдання выступілі Г. М. Панкратава, І. С. Краўчанка і Н. В. Каменская.

Даволі паказальнай для таго часу была сітуацыя, калі 13 верасня 1951 г. партбюро БДУ прыняло да ўвагі інфармацыю выкладчыка Л. С. Абэцэдарскага аб тым, што на пасяджэнні кафедры гісторыі СССР яе члены і навуковы кіраўнік аспіранткі У. М. Перцаў выступілі супраць абароны кандыдацкай дысертацыі аспіранткі В. У. Чапко на тэму «Русское влияние на реформацию в Польше». Выкладчык заявіў аб неактуальнасці дадзенай праблематыкі¹⁸. Некалькі пазней, 22 лістапада, партыйнае кіраўніцтва ўніверсітэта зноў звярнулася да разгляду гэтага пытання. Той жа Л. С. Абэцэдарскі, выступаючы апанентам па дакладу прарэктара па навуковай рабоце А. А. Сарокіна, раскрытыкаваў тэзіс аб тым, што тэматыка навуковых работ кафедры гісторыі СССР актуальная, і зноў спаслаўся на дысертацыю В. У. Чапко, якая сведчыла, на яго думку, аб адваротным: яна не толькі неактуальная, але нават «вредная». Была выказана адназначная выснова: няма чаго аспірантцы хавацца за спіну акадэміка, а трэба зразумець, што такая праблематыка «не должна быть в нашей тематике»¹⁹. Аднак В. У. Чапко не разгубілася і ў хуткім часе напісала і абараніла

¹⁵Архіў БДУ. Спр. 70. Арк. 20, 32.

¹⁶НАРБ. Ф. 142. Воп. 1. Спр. 10. Арк. 86, 93.

¹⁷Большавік Беларусі. 1948. № 8. С. 45.

¹⁸НАРБ. Ф. 142. Воп. 1. Спр. 20. Арк. 110–111.

¹⁹Там жа. Спр. 23. Арк. 84.

пад навуковым кіраўніцтвам таго ж У. М. Перцава новую дысертацыю па тэме «Грамадская і культурная дзейнасць Георгія Скарыны». Былая блакадніца і франтавічка знайшла ў сабе мужнасць плённа працаваць і надалей.

У 1954 г. выйшаў першы том тытанічнай працы, прызначанай для шырокага кола чытачоў і спазнання імі мінулага сваёй зямлі. Выданне атрымала назву «История Белорусской ССР». Большасць аўтараў былі ўніверсітэцкімі гісторыкамі, хаця некаторыя мелі дваіны статус выкладчыка БДУ і навуковага супрацоўніка Інстытута гісторыі АН БССР: А. П. П'яноў, К. М. Палікарповіч, М. М. Нікольскі, У. М. Перцаў, М. Я. Грынблат, Я. І. Карнейчык, К. І. Шабуня, Д. А. Дудкоў, Г. І. Воранава, М. П. Баранава, М. Д. Мельцэр, Л. С. Абэцэдарскі, М. Б. Фрыдман, В. В. Шаціла. Рэдактарамі выдання былі акадэмік У. М. Перцаў і параўнальна маладыя даследчыкі К. І. Шабуня і Л. С. Абэцэдарскі. Другі том выдання выйшаў у 1958 г. Да яго напісання гісторыкі БДУ мелі значна меншае дачыненне. У 1961 г. з'явілася новае, дапоўненае, выданне двухтомніка па гісторыі Беларусі, сярод аўтараў якога былі новыя імёны гісторыкаў БДУ (Э. М. Загарульскі, В. У. Чапко і інш.).

Зразумела, беларуская гісторыя ўвесь час знаходзілася ў эпіцэнтры ўвагі ўніверсітэцкіх гісторыкаў, але, нягледзячы на гэта, большасць іншых, абраных яшчэ ў 1920-я гг., навуковых кірункаў працягвалі распрацоўвацца на гістарычным факультэце. Яны не мелі такога грамадска-палітычнага гучання, як беларусазнаўства. Больш таго, навукоўцы, якія працавалі на кафедры гісторыі СССР, таксама ў абсалютнай большасці пісалі і абаранялі дысертацыі, друкавалі артыкулы па тэмах, непасрэдна звязаных з беларускай гісторыяй. Сярод антыказнаўцаў і медыявістаў безумоўнымі лідарамі ў пасляваенныя дзесяцігоддзі былі Ф. М. Нячай і Г. М. Ліўшыц. Побач з аўтарытэтным гісторыкам-навістам Л. М. Шнеерсонам пачаў працаваць М. П. Палетыка, а таксама малады германіст Р. М. Трухноў. Яны былі не толькі выдатнымі даследчыкамі, але і стварылі навуковую школу беларускіх гісторыкаў-навістаў. З пачатку 1960-х гг. Э. М. Загарульскі ўвасобіў новы ўзровень універсітэцкай археалагічнай навукі, пачаў працаваць у будучым прызнаны спецыяліст-нумізмат В. Н. Рабцэвіч. Паступова ўзнаўляла страчаныя рубяжы этнаграфія, яе відавочным лідарам на факультэце становіўся М. Ф. Піліпенка.

Заклучэнне

У дадзеным артыкуле разгляд станаўлення гістарычнай навукі ў Беларусі дзяржаўным універсітэце завяршаецца фактычна першымі трыма дзесяцігоддзямі развіцця. Першапачаткова аўтары ставілі перад сабой больш амбіцыйную задачу – паказаць багацейшую 100-гадовую традыцыю развіцця ўніверсітэцкай гістарычнай навукі. Аднак назапашаны матэрыял, значнасць і аб'ёмнасць разглядаемага пытання прымушаюць не абмяжоўвацца адным артыкулам, а падрыхтаваць яшчэ як мінімум два, дзе будуць паказаны наступныя этапы. Не выключана, што будзе створана манаграфія, дзе праз асобу даследчыка ў кантэксце складаных і дынамічных грамадска-палітычных падзей ХХ – пачатку ХХІ ст. стане магчымым дэталёва апісаць ролю і здабыткі ўніверсітэцкай гістарычнай навукі. Сапраўды, у сценах Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта адбылася інстытуцыяналізацыя беларускай гістарычнай навукі, былі вызначаны канцэптуальныя асновы бачання нашага мінулага. Хацелася б падкрэсліць, што найбольш значныя акадэмічныя выданні ствараліся супольнымі намаганнямі з універсітэцкімі гісторыкамі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Абламейко СВ, Яновский ОА, редакторы. *Интеллектуальная элита Беларуси. Основоположники белорусской науки и высшего образования (1919–1941)*. Минск: БГУ; 2017. 303 с.
2. Король АД, Яновский ОА, редакторы. *Интеллектуальная элита Беларуси. Основоположники белорусской науки и высшего образования (1919–1961)*. Минск: БГУ; 2019. 335 с.
3. Король АД, Яновский ОА, редакторы. *Интеллектуальная элита Беларуси. Основоположники белорусской науки и высшего образования (1919–1981)*. Минск: БГУ; 2020. 303 с.
4. Кахановіскі АГ. Традыцыі вывучэння гісторыі Беларусі новага і наваейшага часу ў Беларускім дзяржаўным універсітэце. У: Кахановіскі АГ, рэдактар. *Беларусь у эпоху геапалітычных і сацыяльных зрухаў Новага і Навейшага часу. Да 25-годдзя кафедры гісторыі Беларусі новага і наваейшага часу гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі; 22 лістапада 2019 г.; Мінск, Беларусь*. Мінск: БДУ; 2019. с. 15–21.
5. Яноўскі АА. Аб распачынанні гістарычнай адукацыі на Беларусі. У: Казакоў ЮЛ, рэдактар. *Гістарычная навука ў Белдзяржуніверсітэце на рубяжы тысячагоддзяў. Матэрыялы Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 65-годдзю заснавання гістарычнага факультэта Белдзяржуніверсітэта; 26 лістапада 1999 г.; Мінск, Беларусь*. Мінск: БДУ; 2000. с. 5–27.
6. Касцюк МП. *Шлях да ісціны: гістарычная навука Беларусі ў канцы ХХ – пачатку ХХІ ст.* Мінск: Экаперспектыва; 2015. 252 с.

7. Михнюк В. Н. Становление и развитие исторической науки Советской Белоруссии (1919–1941 гг.). Минск: Наука и техника; 1985. 286 с.
8. Острога В. А. Развитие научных и образовательных центров по Новой и Новейшей истории в Белорусской ССР. 1919–1991 гг. Минск: РИВШ; 2016. 428 с.
9. Аржахоўскі ІВ, Ігнаценка АП, складальнікі. *Бібліяграфічны даведнік навуковых работ супрацоўнікаў гістарычнага факультэта Белдзяржуніверсітэта (1921–1994 гг.)*. Мінск: Тыпаграфія «Перамога»; 1994. 204 с.
10. Довнар-Запольский МВ. Народное хозяйство Белоруссии, 1861–1914 гг. Минск: Издательство Госплана БССР; 1926. 239 с.
11. Довнар-Запольский МВ. *История Белоруссии*. 4-е издание. Минск: Беларусь; 2016. 591 с.
12. Игнатовский В. *Белоруссия: территория, население, экономика, важнейшие моменты истории*. 2-е издание. Минск: Белгосиздат; 1925. 52 с.
13. Ігнатаўскі У. *Гісторыя Беларусі XIX і ў пачатку XX стагоддзя: лекцыі, чытаныя студэнтам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта*. 3-е выданне. Мінск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва; 1928. 252 с.
14. Кернажыцкі КІ. *Да гісторыі аграрнага руху на Беларусі перад імперыялістычнай вайной*. Мінск: Беларуская акадэмія навук, Інстытут гісторыі; 1932. 102 с.
15. Пичета ВИ. *История белорусского народа*. Минск: БГУ; 2003. 184 с.
16. Пичета ВИ. Крестьянское и рабочее движение в эпоху 1905 года. *Працы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэту*. 1926;11:105–127.
17. Дукор ЕЯ, составитель. *Владимир Иванович Пичета*. Минск: БГУ; 1978. 112 с.
18. Скалабан ВВ, Токарев НВ, составители. *Академик В. М. Игнатовский: документы и материалы*. Минск: Беларуская навука; 2010. 277 с.

References

1. Ablameiko SV, Yanovskii OA, editors. *Intellektual'naya elita Belarusi. Osnovopolozhniki belorusskoi nauki i vysshego obrazovaniya (1919–1941)* [Intellectual elite of Belarus. The founders of Belarusian science and higher education (1919–1941)]. Minsk: Belarusian State University; 2017. 303 p. Russian.
2. Korol' AD, Yanovskii OA, editors. *Intellektual'naya elita Belarusi. Osnovopolozhniki belorusskoi nauki i vysshego obrazovaniya (1919–1961)* [Intellectual elite of Belarus. The founders of Belarusian science and higher education (1919–1961)]. Minsk: Belarusian State University; 2019. 335 p. Russian.
3. Korol' AD, Yanovskii OA, editors. *Intellektual'naya elita Belarusi. Osnovopolozhniki belorusskoi nauki i vysshego obrazovaniya (1919–1981)* [Intellectual elite of Belarus. The founders of Belarusian science and higher education (1919–1981)]. Minsk: Belarusian State University; 2020. 303 p. Russian.
4. Kakhanouski AG. [Traditions of studying of modern and contemporary history of Belarus at the Belarusian State University]. In: Kakhanouski AG, editor. *Belarus' u jepohu geapalitychnyh i sacyjal'nyh zruhaw Novaga i Navejshaga chasu. Da 25-goddzia kafedry gistoryi Belarusi novaga i navejshaga chasu gistorychnaga fakul'tjeta Belaruskaga dzjarzhawnaga wniversytjeta. Matjeryjaly Mizhnarodnaj navukova-praktychnaj kanferjencyi; 22 listapada 2019 g.; Minsk, Belarus'* [Belarus during the period of geopolitical and social shifts of Modern and Contemporary history, dedicated to the 25th anniversary of the department of modern and contemporary history of Belarus of the Belarusian State University. Proceedings of the International scientific-practical conference; 2019 November 22; Minsk, Belarus]. Minsk: Belarusian State University; 2019. p. 15–21. Belarusian.
5. Janouski AA. [To the issue of the unfolding of history education in Belarus]. In: Kazakow JuL, editor. *Gistorychnaja navuka w Beldzjarzhuniversityjece na rubjazhy tysjachagoddzjaw. Matjeryjaly Rjespublikanskaj navukova-praktychnaj kanferjencyu, prysvechanaj 65-goddzju zasnavannja gistorychnaga fakul'tjeta Beldzjarzhuniversityjeta; 26 listapada 1999 g.; Minsk, Belarus'* [The historical science in the Belarusian State University at the turn of the millennium. Proceedings of the Republican scientific-practical conference, dedicated to the 65th anniversary of the faculty of history of the Belarusian State University; 1999 November 26; Minsk, Belarus]. Minsk: Belarusian State University; 2000. p. 5–27. Belarusian.
6. Kascjuk MP. *Shljah da isciny: gistorychnaja navuka Belarusi w kancy XX – pachatku XXI st.* [The path to the truth: the historical science in Belarus in the end of the 20th – the beginning of the 21st century]. Minsk: Jekaperspektyva; 2015. 252 p. Belarusian.
7. Mikhnyuk V. N. *Stanovlenie i razvitie istoricheskoi nauki Sovetskoi Belorussii (1919–1941 gg.)* [Formation and development of the historical science of Soviet Belarus (1919–1941)]. Minsk: Nauka i tekhnika; 1985. 286 p. Russian.
8. Ostroga V. A. *Razvitie nauchnykh i obrazovatel'nykh tsentrov po Novoi i Noveishei istorii v Belorusskoi SSR. 1919–1991 gg.* [The development of scientific and educational centers in New and Contemporary history in the Belarusian SSR. 1919–1991]. Minsk: RIVSh; 2016. 428 p. Russian.
9. Arzhahowski IV, Ignacenka AP, compilers. *Biblijagrafichny davednik navukovyh rabot supracownikaw gistorychnaga fakul'tjeta Beldzjarzhuniversityjeta (1921–1994 gg.)* [Scientific works bibliography of scientific personnel of the faculty of history of the Belarusian State University (1921–1994)]. Minsk: Typagrafija «Peramoga»; 1994. 204 p. Belarusian.
10. Dovnar-Zapol'skii MV. *Narodnoe khozyaistvo Belorussii, 1861–1914 gg.* [National economy of Belarus, 1861–1914]. Minsk: Izdatelstvo Gosplana BSSR; 1926. 239 p. Russian.
11. Dovnar-Zapol'skii MV. *Istoriya Belorussii* [The history of Belarus]. 4th edition. Minsk: Belarus; 2016. 591 p. Russian.
12. Ignatovskii V. *Belorussiya: territoriya, naselenie, ekonomika, vazhneishie momenty istorii* [Belarus: territory, population, economy, turning points of history]. 2nd edition. Minsk: Belgosizdat; 1925. 52 p. Russian.

13. Ignatowski U. *Gistoryja Belarusi XIX i w pachatku XX staleccja: lekcyi, chytanyja studjental Belaruskaga dzjarzhawnaga wniversitjeta* [The history of Belarus of the 19th – the beginning of the 20th centuries: the lectures giving to students of the Belarusian State University]. 3rd edition. Minsk: Beldzjarzhvyd; 1928. 252 p. Belarusian.
14. Kernazhycki KI. *Da gistoryi agrarnaga ruhu na Belarusi perad imperyjalistychnaj vajnoj* [To the history of the agrarian movement in Belarus before the imperialistic war]. Minsk: Institute of history; 1932. 102 p. Belarusian.
15. Picheta VI. *Istoriya belorusskogo naroda* [History of the Belarusian people]. Minsk: Belarusian State University; 2003. 184 p. Russian.
16. Picheta VI. [The peasant and labour movement of 1905]. *Pracy Belaruskaga dzjarzhawnaga wniversitjetu*. 1926;11: 105–127. Russian.
17. Dukor EYa, compiler. *Vladimir Ivanovich Picheta* [Vladimir Ivanovich Picheta]. Minsk: Belarusian State University; 1978. 112 p. Russian.
18. Skalaban VV, Tokarev NV, compilers. *Akademik V. M. Ignatovskii: dokumenty i materialy* [Akademician V. M. Ignatovskij: documents and materials]. Minsk: Belaruskaja navuka; 2010. 277 p. Russian.

Артыкул паступіў у рэдкалегію 11.06.2021.
Received by editorial board 11.06.2021.